

ADALÉKOK NAPJAINK INFORMÁLIS GYÓGYÁSZATÁNAK KUTATÁSÁHOZ

[DOI 10.35402/kek.2021.3.10](https://doi.org/10.35402/kek.2021.3.10)

Absztrakt

Írásomban saját kutatási tapasztalataimon keresztül szeretnék betekintést nyújtani napjaink nem hivatalos gyógyítóinak működésébe saját és pácienseik narratíváin keresztül. Vizsgálatom alanyai olyan gyakorlati tevékenységeket folytatnak, mely a hagyományos paraszti közösségek gyógyítóinak működésére vezethetők vissza. Fogalmi és kutatástörténeti áttekintés után a gyógyítók és a páciensek narratíváit a népi és az alternatív orvoslás szakirodalmi szerinti elemeztem, középpontba helyezve a gyógyítói imázs, az önreprezentáció, a gyógyítás mögötti filozófia és a tevékenység gazdaságnéprajzi vonatkozásait.

Kulcsszavak: néprajz, népi gyógyászat, alternatív gyógyászat, jelenkutatás, kortárs kultúra

Abstract

In my study, I would like to provide insight into the workings of today's unofficial healers through their own and their patients' narratives. The subjects of my study engage in practical activities that can be traced back to the work of healers in traditional peasant communities. After a conceptual and research-history review, I analysed the narratives of healers and patients according to the literature of folk and alternative healing, focusing on the healer's image, self-representation, the philosophy behind healing, and the economic-ethnographic aspects of their activity.

Keywords: ethnography, folk medicine, alternative medicine, recent research, contemporary culture

A hagyományos paraszti kultúra területei között a népi gyógyászat hagyományvilágát is részletesen rögzítette a néprajzi szakirodalom. Tekintve, hogy informális gyógyító stratégiákkal napjainkban is találkozhatunk, felvetődik bennünk a kérdés, hogy ezek a jelenségek milyen kapcsolatban állnak az egykori hagyományvilággal? Továbbá, a hasonlóságokat és a különbségeket milyen terminológiai

keretbe illesztve célszerű bemutatni? Tanulmányomban a gyógynövényekkel való gyógyítást és a kiopraktikát mint napjaink gyakorlati alapú gyógyító tevékenységeit vizsgálom: gyógyítókkal és pácienseikkel/vásárlóikkal készített interjúk részleteit a népi, illetve az alternatív gyógyászat fogalmai, jellemzői mentén kísérel meg értelmezni. Vámos Gabriella a népi és az alternatív gyógyítók működésének fő jellemzőit szakirodalmi és kultúrtörténeti adatok alapján pontokba szedve vetette össze egymással (Vámos 2014:150-152). E tipológiát felhasználva értelmeztem saját interjúimat. Arra keresem a választ, hogy e két terület hogyan viszonyul egymáshoz az egyéni elbeszélésekben; különválnak, vagy inkább átfedésben áll a két típus?

Napjaink gyógyítási/gyógyulási stratégiái hivatalos kánonon kívül esve, (szó)hagyományon, szokáson alapulnak, ezért etnometodológiai jelenségekként értelmezem őket; Harold Garfinkel, a fogalom megalkotója szerint a vizsgálati tárgya az a mindennapi tudás, illetve közvélekedés, ami alapján a résztvevők mindennapi tetteik mozgatóit megalkotják és kezelik, és ami által értelmet adnak környezetüknek, s melyekről felelni tudnak (Garfinkel 1967:1). A tanulmányt az alábbi fejezetekre tagoltam: elsőként vizsgálatom módszertanát mutatom be, majd a fogalmak használatát (nép, népi gyógyászat, alternatív orvoslás, természetgyógyászat) tekintem át. Ezután a szakirodalomra támaszkodva elemzem a gyűjtött narratívákat. A szerteágazó témakör e kis szeletének feltárása eredményeim szerint adalékként szolgálhat a változatos stratégiákat felvonultató mindennapok kultúrájának megismeréséhez.

A vizsgálat módszertana

A jelen tanulmányban alkalmazott, az egyéni mikroszintre irányuló vizsgálat igazodási pontját Keszeg Vilmos és Czégényi Dóra megközelítése jelenti, mely szerint a gyógyító és a beteg viselkedése kulturális kategória (2010:423). A gyógyítás-szituációkat és attitűdöket vizsgálva szociális világok, emberi kapcsolatok rendszerei tárulnak fel (Keszeg

– Czégényi 2010:428). Terepmunkám során, melyet Csongrád megyei településeken végeztem, célom a kortárs informális gyógyászat jelenségeinek megismerése volt. Egyéni, félig strukturált interjúkat készítettem, melyeket szakirodalmi tipológia segítségével elemeztem, az alábbi kérdésekre keresve a választ: a paraszti kultúrában gyökerező gyógyító tevékenységet folytatók hogyan viszonyulnak az egykori tradicionális gyógyítási hagyományhoz? Elbeszélései által az egykori, tradicionális kultúra gyógyítóival mutatnak hasonlóságot vagy mindinkább az alternatív gyógyászati szegmensbe sorolhatjuk őket?

Népi gyógyászat, alternatív gyógyászat, természetgyógyászat – fogalmi áttekintések

A Magyar Néprajzi Lexikon szerint a „hagyományos paraszti kultúrában a gyógyítással foglalkozó falusi személyek elnevezései: javas, kuruzsló, látó, orvos. A 20. század közepéig a falvak orvosi ellátása nem volt kielégítő. Ha visszafelé haladunk az időben, egyre kevesebb a hivatásos orvosok száma; falvak elzárt kisközségeiben gyógyító specialisták végezték a betegek ápolását. Ezek tudásukat általában más idősebb, egy-két nemzedékkel öregebb, tapasztalt gyógyítóktól nyerték (sokszor családi hagyományként), tovább gyarapítva szerzett tapasztalataikat. A gyógyítók között bizonyos specializálódás figyelhető meg. (...) A legtöbb faluban élt egy olyan ember vagy asszony, aki arról volt híres, hogy jól ismeri a füvek gyógyhatását. Különleges kezűgyesség kellett a kifcamodott (eltörött) végtagok helyreigazításához, ezt a csontrakók¹ végezték” (Grynaeus – Hoppál – Nagy 1979:362-363).

Hoppál Mihály szerint a népi gyógyítás szókapcsolat kifejezi a régi falusi életformára jellemző öngyógyító gyakorlatot, szemben a hivatalos orvoslással és tudományos gyógyászattal. „A népi gyógyítás a hagyományos köznapi kultúra részeként működött. A köznapiság fontos kritérium itt, hiszen régen szinte minden családban volt valaki, (...) akik ismerték a népi gyógyító tudásnak legalábbis egy jelentős részét. Természetesen minden közösségben voltak gyógyító specialisták is” (Hoppál 1990:694).

Vizsgálatomban megyeszékhely, kisváros és falu megkérdeztjei szerepelnek, a fenti megállapítás pedig a hagyományos paraszti közösségek

1 A „csontrakó”, de mindinkább a „csontkovács” kifejezés napjainkban is közhasználatú a manuálterápiával, kiopraktikával foglalkozókra vonatkozóan.

tudáskészletére összpontosít. Mivel a köznapiság, az öngyógyító stratégiák és a hivatalos/tudományos kánon irányelveitől való elkülönült állásfoglalások állapíthatók meg hasonlóságokként a napjainkra jellemző laikus gyógyítási módszerekkel, Hoppál Mihály definíciója a kortárs népi gyógyászat elemzése során is alkalmazható. A népi gyógyászat/ népi gyógyítók értelmezéséhez Gémes Balázs tanulmánya szolgált napjainkra is aktuális megállapításokat. Hangsúlyozza, hogy a nép jelenti a „köz-néphez” való tartozást, másrészt etnikai közösséget is jelölhet. Tanulmányában kiemeli a jelenkutatás szükségességét, mely „lehetőséget ad arra is, hogy a változások jobban megragadhatóak legyenek” (Gémes 1979:26).

Alan Dundes amerikai folklórkutató szerint a nép (folk) bármilyen csoportra vonatkozhat, melynek tagjait legalább egy közös tényező köt össze. Ez lehet közös elfoglaltság, nyelv vagy vallás, de lényeges, hogy a bármilyen okból létrejött csoportnak legyenek olyan hagyományai, melyeket sajátjának tart (Dundes 1965:2). A „nem-ortodox” gyógyászat vonatkozásában Keith Bakx következetesen a folk fogalmat használja, amely szerinte „két, látszólag ellentmondásos fogalmat egyesít, a kultúrát és a választást: a gyógyító praktikák egy adott kulturális miliőben megvalósuló fogyasztói preferenciák mintáiként jelennek meg” (Bakx 1991:21).

A népi kultúra kifejezés napjainkban már inkább történeti kategóriát jelent: szóbeli úton hagyományozó, tradicionális életmódú közösségekhez kapcsolható. Mivel a tömegmédiá korában a médiából vagy az internetről hozzájuthatunk információkhoz, Povedák István a populáris kultúra fogalmát alkalmazza a napjaink jelenségeihez. Ezzel jelezhető az elmosódott határvonal az egykori 'elit' és 'népi' kategóriák között (Povedák 2004:86).

A népi gyógyító a „klasszikus” értelemben vett, paraszti közösség gyógyítóját jelenti, mellyel szemben áll napjaink alternatív gyógyítója. Vámos Gabriella elkülöníti az alternatív gyógyászatot, mind a hivatalos, mind a népi gyógyásztól, melyet így definiál: „Olyan gyógyászati rendszer, amely mögött egy, sajátos egészség–betegség értelmezési elmélet áll. A szükséges anatómiai ismeretek mellett, kórtani és életvezetési szakértelmet is magában foglal. Felhasználja a népi gyógyászatban is ismert növényi, ásványi eredetű anyagokat, a diétát, a szervezet öngyógyító erejébe vetett hitet. Követői egy új típusú egészség és betegség-fogalmat alakítanak ki, amely életfilozófiájukká válik. A XX. század elejétől, amikor a keleti tanok is éreztetik hatásukat, de

különösen az 1989 utáni ezoterikus robbanás után olyan gyógymódok is megjelennek, amelyek az alternatív spiritualitás jegyeit viselik magukon” (Vámos 2014:147).

Világkép tekintetében az alternatív gyógyászat meghatározója a New Age elnevezésű szellemi-ezoterikus irányzat, mely felöleli a keleti filozófiákat, a keresztény gnoszticizmust és különböző misztikus irányzatokat egyaránt. Kapcsolódik a holisztikus test- és egészségszemlélethez, amely olyan alternatív és természetes gyógymódokat helyez előtérbe, mint a masszázs, természetes ételekből álló diéta, kiiropraktika és akupunktúra (Melton 2016).

A kortárs szcénában megjelenő, nem hivatalos gyógyítói módszereket az angolszász szakirodalom a CAM (Complementary and Alternative Medicine) közkeletű fogalmába sűríti:² „Komplementer és alternatív gyógyászat (CAM), az emberi egészség javítására vagy fenntartására irányuló különféle megközelítések bármelyike lehet, amely nem része a szokásos – hagyományos, nyugati – orvosi ellátásnak. A CAM különféle megközelítéseit általában a bevett orvosi gyakorlatot kiegészítő módon vagy a megszokott gyógyszer helyett alkalmazzák. Az ilyen megközelítéseket néha holisztikus vagy hagyományos orvoslásnak nevezik, bár az orvostudomány e területei nem terjednek ki a CAM minden formájára. Valójában a CAM nemcsak a klasszikus módszereket foglalja magában, mint például az ayurvédikus orvoslás és a hagyományos kínai orvoslás, amelyek középpontjában az elme, a test és a szellem összekapcsolása áll, hanem a terápiák egyéb formáinak széles skálája is egyben, beleértve pl. a kiiropraktikát, a művészetterápiát, hipnózist, imát, speciális diétákat stb.” (Saks 2018).

Az 1980-as évek végétől a fitoterápiát, manuálterápiát és hagyományos kínai orvoslást, stb. művelők tevékenységére a természetgyógyászat kifejezés terjedt el. A CAM-hoz hasonlóan olyan gyűjtőfogalom, amelyet a közbeszédben és az orvosi, jogi szaknyelvben is használnak: Magyarországon az 1997-es, 11/1997. (V. 28.) NM rendelet a természetgyógyászok tevékenységét meghatározott keretek között jelölte ki. Eszerint csak szakképesítés megszerzése után végezhető természetgyógyászati

tevékenységek: akupresszúra, alternatív mozgás- és masszázsterápiák, életmód-tanácsadás és terápia, reflexzóna terápia. Vizsgálva záruló továbbképzéssel megszerezhető képzés után végezhető tevékenységek: alternatív fizioterápiás módszerek, bioenergiát alkalmazó módszerek, fitoterápia, fülakupunktúra addiktológiai eljárások, kineziológiai módszerek, szemréning eljárások”.

Népi gyógyászat és alternatív orvoslás az interjúkban

A természetgyógyászat, alternatív gyógymódok fogalmainak értelmezése, illetve a népi gyógyászat-hoz való kapcsolódásuk hazai feltérképezéséhez támpontot Koltay Erika tanulmánya ad (1993:53-64). Ebben érzékenyen reflektál a rendszerváltás utáni időszak új kulturális hatásaként megjelenő „alternatív gyógyítókra”. Jellemzőik alapján különíti el az egykori népi specialista és a kortárs alternatív gyógyító kategóriákat. Vámos Gabriella ezt alapul véve, az alternatív gyógyászat értelmezésének szándékával egészítette ki Koltay Erika kategorizációját, kijelölve azokat a pontokat, ahol a két terület különbségei szerinte leginkább megragadhatóak: a tudás megszerzése, a kezdőélmény, a gyógyítás mögötti filozófia, a gyógyítás módszere és a fizetség, közösséggel való viszony alapján (Vámos 2014:150-151).

A tematikai-tartalmi átfedések okán összevontam bizonyos pontokat az általam gyűjtött elbeszélések elemzéséhez: 1. Tudás megszerzése és kezdőélmény, 2. A gyógyítás/gyógyulás módszere és a mögötte lévő filozófia, 3. Fizetség, közösséggel való viszony.

Interjút készítettem négy gyógyítóval, akik közül ketten gyógyítanak gyógynövényekkel: HB (született: 1986) és FK-né (sz. 1941) kettő pedig kiiropraktór: PG (sz. 1959) és SB (sz. 1962). Továbbá öt pácienssel SZE (sz. 1976) FK-né páciense, KL (sz. 1968) PG-nél és SB-nél is járt, MA (sz. 1980) HB gyógynövényes készítményeinek vásárlója, JI (sz. 1973) SB páciense, EK (1965) pedig PG és HB páciense is.³

Az interjúalanyok dél-magyarországi, Csongrád megyei településeken élnek. Ásotthalmi, mórahalmi és szegedi⁴ gyógyítókkal és pácienseikkel be-

2 A CAM fogalmat a szaknyelv és a tömegmédiá egyaránt használja. A CAM jelenségeit folyamatosan térképezi fel az orvosi-egészségügyi szakirodalom, mely adott esetben társadalomtudományi szempontokkal is kiegészül (pl. Ribeaux – Spence 2001:188-193, Tovey et al. 2004, Nichol – Thompson – Shaw 2011:117-25, Bishop – Holmes 2013).

3 Az interjúalanyokkal történt egyeztetés után, betűkombinációkkal szerepelnek a tanulmányban.

4 Ásotthalom nagyközség lakossága 2017-es adatok szerint 3856 fő, Mórhalom város lakossága 6090 fő (2011-ben), Szeged megyeszékhelyű város, lakossága 161.879 fő (2016-ban).

szélgettem, mivel szándékomban állt megjeleníteni a falu, a kisebb város és a megyeszékhely lakóinak gyógyítói működését, illetve kötődését. Miután az informális orvoslás gazdaságnéprajzi vonatkozása is foglalkoztatott ezért itt is ügyeltem a „változatos-ságra”: a gyógyítók közül három számlaképes, ebből kettő saját bevallása szerint minden esetben ad a fizetéskor számlát, egy pedig csak az új vendégnek, páciensnek tölt ki nyugtát. A megkérdezettek iskolázottsága, kulturális háttere szintén változatos képet mutatott. Egy-egy gyógyítóhoz az iskolázottsági skála mindegyik szegmenséből járnak páciensek. A gyógyítók közül kettő rendelkezik egyetemi, három pedig tanfolyami végzettséggel (sportmasszőr, gyógymasszőr, gyógynövény-eladó).

1. Tudás megszerzése és kezdőélmény

A kiropraktőr tudását idős parasztembertől elsajátító gyógyító gyakran használja az „univerzum gyógyító energiája” kifejezést, melyet egy tv-műsorban hallott. Egy másik, manuálterápiával foglalkozó gyógyító elbeszélésében: „... magam is Békés megyei, idős népi gyógyítóktól tanultam a technikát, miután kiderült, hogy van hozzá érzékem” (PG). Itt a „népi” forrás mitizálja a tevékenységet és hozzájárul az imázs kialakításához is.

A hagyományos úton szerzett ismeretek mellett OKJ-s gyógynövénygyűjtői tanfolyam, gyógyszerési egyetemi diploma és gyógymasszőri végzettség egyaránt megfér, melyekkel a megkérdezettek nemcsak elmélyítették tudásukat, hanem napjaink egészségügyi piacán is legitimálni igyekeznek helyüket. Az információszerzés további lehetőségei a könyvek, folyóiratok és az interneten elérhető tartalmak: cikkek, fórumok, blogok, stb. A folyóiratok közül sokan forgatják a *Herbáció* magazint,⁵ valamint a könyvek közül toronymagas a népszerűsége Maria Treben: *Egészség Isten patikájából* című, 1990-ben megjelent könyvének. A német háziasszony a fitoterápia lelkes híveként nemcsak gyűjtötte és alkalmazta a gyógynövényeket, hanem a fenti mellett számos könyvet is írt hasznosságukról. A rendszerváltás utáni Magyarországon e könyv nemcsak lendületet adott a gyógynövények iránti

érdeklődés hullámának, hanem az idősebb korosztály a gyermekként/fiatalként megszerzett tudása legitimációját is meglátta benne. Koltay Erika így ír a könyv hatásáról: „népszerűsége azonban nem a könyv tényszerű adatainak és nagyszerűségének tudható be, hanem sokkal inkább magyarázható azzal a tartalommal, ami találkozott a keresztény kultúrára épülő hagyományokkal, jelen esetben a tradicionális gyógyítás hagyományaival és egykori gyakorlatával. Oly annyira, hogy Erdélyben végzett gyűjtéseim során nemegyszer talákoztam a könyvben található teákkal, főzetekkel, amelyeket a füves-asszonyok beépítettek saját receptjeik közé” (Koltay 1993:169).

Balázs Dorottya Siklód népi gyógyászatának jelenkori jellemzőit bemutató tanulmányában hasonló tapasztalatokról számol be: „a természetgyógyász irodalom hatása ma is igen jelentős a falu természetismeretére nézve. A helyi kis vegyesboltban is kapni lehet Maria Treben *Egészség Isten patikájából* című könyvét, amely szinte minden siklói háztartásban megtalálható. A falu egyik specialistája kifejezetten gyűjti a természetgyógyászati kiadványokat, ismereteinek döntő többsége ezekből a könyvekből származik” (Balázs 2010:93).

A csodás alapélmény mind az egykori népi gyógyítóknál, mind az alternatív orvoslásban megjelenik. (Pl. megjelenik előtte Szűz Mária, már gyermekkorától érzi magában a gyógyító erőt, tudása váratlan helyzetben aktiválódik stb.). Saját kutatásomból a kezdőélményre az alábbi elbeszéléseket hozom példaként: „Kicsi gyerekként is már, amikor a gyógynövények közelében voltam, amikor a mezőn vagy az árokparton bármilyen növényt, tehát virágot is, láttam, rögtön azt kérdeztem, hogy ez mire való? Tehát nem azt mondtam, hogy jaj de szép, leszakítom, vagy mit tudom én, tehát engem ez már akkor érdekelt, mesélték. És később is, nekem ez egyértelmű volt, hogy ez engem érdekel, foglalkozni szeretnék vele. Én még a nagymamától, anyukámtól tanultam a fő dolgokat, az alapvető dolgokat a gyógynövényekről. Ők mondták nekem, hogy M., neked erre van szemed” (FK-né).

„A szemem előtt, tehát a lelki szemeim előtt úgy mond megjelennek ilyen intelmek. Ez olyan, mint egy nagy piros felirat egy táblán. Akár álomban is megjelenik. Ezen láttam, még régen, amikor a masszírozással elkezdtem foglalkozni, hogy én ezt gyógyításra is fel tudom használni” (SB).

A páciensek számára is számos esetben fontos, érdekes információ a gyógyító alapélménye: „M. néniről én tudom, hogy kislány kora óta

5 A 2006 óta, negyedévente megjelenő folyóirat „azzal a céllal jött létre, hogy növényekből elkészíthető különleges népi gyógyászati, természetgyógyászati, fitoterápia-, gyógynövények és fűszerek felhasználása témakörében recepteket gyűjtsön a világ minden tájáról”. (Forrás: www.herbacio.hu)

elkötelezett a gyógynövények iránt. Ezt az idősebbek is látták rajta, így tanulta meg tőlük.” (SZE, aki FK-né páciense)

„Én úgy gondolom, hogy ezt nem lehet csak úgy megtanulni. Úgy értem, persze hogy vannak fogások, amiket tanít egy mester a tanítványának, de ehhez egy vele született érzék kell. Ettől lesz egy jó csontkovács más, mint egy házi orvos, mondjuk” (KL, aki PG és SB páciense).

„Hát, azért az, hogy kiből lesz gyógyító, tehát a tudása alapján is, meg a kisugárzása alapján is, azt hozhatja az előző életéből akár” (JI, aki SB páciense).

Az interjúk tanúsága szerint a népi hagyományvilág az „idősebbek” (szülő, gyógyító, akitől tanult) említésével jelenik meg a gyógyítói és páciensi narratívákban. A gyógyító rájuk hivatkozva legitimálja (és mitizálja is) a jelenben kamatoztatott tudását. A „vele született érzék”, készség az alternatív, New Age színezetű elbeszélésekben is kiemelt fontosságú, azzal a különbséggel, hogy az kevésbé kapcsolódik tanító/felnevelő közösséghez, hanem mindinkább a gyógyító egyén maga jelöli ki ezeket a fordulópontokat saját gyógyítói életútjának, imázsának vonatkozásában. A beteg/vásárló elmondásában a „kisugárzás” és az „előző élet” említése jelöli ki az alternatív mező fogalomhasználatát.

2. A gyógyítás/gyógyulás módszere és a mögötte lévő filozófia

A megkérdezett pácienseknél hangsúlyos volt a 'régii gyógyítók' és a 'régii világ' idealizált emlegetésekor azok természetközeli életmódja és ebből adódóan a gyógyítás alapanyagainak, a gyógyító és a beteg kapcsolatának 'természetessége': „Régen, egy kisebb közösségben, mondjuk egy faluban, de még régebben, még a törzsi világban is, még az ősembereknél is, pláne. Megvolt az a tényező a gyógyításban, ami ma teljesen hiányzik. Itt arra gondolok, hogy a gyógyító olyan füvekkel kúrálta a beteget, amit azok is láttak minden nap bárhol, vagy akár természetették is, csak nem ismerték a gyógyító erejét. Tehát azt mondták, hogy itt ez a csalán, ez erre és erre jó. És a beteg látta, ismerte a csalánt, csak nem volt tisztában a gyógyító hatásával, ezért volt az a füvesember, aki tudta. Most pedig, felírják a tablettát, és fogalmad sincs, mi van benne. Azt, hogy ki gyártja, ki találta ki, pláne nem tudod.” (MA, aki HB páciense).

A gyógynövényekkel gyógyítókhoz és a csontkovácsokhoz fordulóknak a döntésüket az alternatív

gyógyászat és a New Age fogalomkörébe tartozó gondolatokkal magyarázták: „A régi gyógyítók, tehát itt a régi Magyarország gyógyfüveseire, gyógyítóira gondolok, egész biztos, hogy nemcsak az őket körülvevő világgal, hanem a világegyetemmel is harmóniában voltak. Az, hogy kibillentünk a harmóniából univerzális szinten, az azért van, mert olyan gyógyszereket gyártanak, amik a mellékhatásokkal gyakran tovább betegítik az embereket. Ezt a sok kibillent harmóniájú embert visszatükrözi az egész világegyetem, ezért van többek közt az ózonlyuk és a sok természeti katasztrófa” (EK, aki PG és HB páciense).

Az „alternatív” kifejezést a megkérdezettek nem használták, ellentétben a természetgyógyászat fogalmával: „A természetgyógyászat az egy nagyon érdekes dolog, ezt meg lehet tanulni, úgy tudom, tanfolyamon. A régi gyógymódokat is meg lehet így tanulni” (KL, aki PG és SB páciense). „A természetgyógyászat érdekel, az ilyen című magazint gyakran olvasom. Elvont témákat is érint a Természetgyógyászat, úgy tudom” (SZE, aki FK-né páciense).

A gyógyítói állásfoglalásban is tetten érhető a népi/régi említése és a New Age ihlette megfogalmazások találkozása: a kiapraktóri technikákat „idős parasztembertől” elsajátító interjúalany előszeretettel használja az „univerzum gyógyító energiája” kifejezést, melyet egy ismeretterjesztő tv-műsorban hallott. Catherine L. Albanese hangsúlyozza, hogy a New Age és gyógyítás diskurzusaiban olyan megfogalmazások jelennek meg, mint pl. „az univerzum gyógyító energiája”, „harmonizálás”, melyek azt tükrözik, hogy a gyógyítás a vizsgált esetekben a világegyetem szintjén is zajlik, így egészsége annak összhangjával együtt értelmezhető. Ennek ellenkezője is igaz, mely szerint az univerzum felborult egyensúlya betegségek kialakulásához vezet (Albanese 1992:75-76).

3. Fizetség, közösséggel való viszony

A hagyományos paraszti közösség gyógyítóit „a pénz nem motiválta” (Koltay 1993:61). A jelenkori gyógyítóknál erre még (már) nem találtam példát; két olyan bizalmasabb kapcsolatot ismertem meg, ahol a fizetés elodázása és 'cserekereskedelem' történt: „... nem tudtak fizetni, és akkor, mondom neki, hogy majd máskor, amikor tudják” (SB). Úgy beszéltük meg, hogy cserébe segítenek kimeszelné a házat” (HB).

A páciensek a pénz és a gyógyítás kapcsolatát így fogalmazták meg: „Nyilván elmenni egy csontkovácsához, akinél egy kezelés tizen-párezer forint, az sokaknak rengeteg pénz. Ezt nemcsak úgy értem, hogy ténylegesen nem engedhetik meg maguknak, hanem, hogy éppen telne rá, de sokallják. Pedig szükségük, az lenne rá. Én erre azt mondom, hogy nekem az SZTK-ban ülni órákig és várni, aztán megint várni, és visszarendelnek, és így tovább. És ha azt nézem, hogy az idő pénz, akkor nekem az a tizenezer forint megéri. A másik itt, hogy olyanhoz megyek, akit jó szívvel ajánlottak ismerősök, akinek a kezelésében megbízom. És ezért is megéri nekem az a pénz” (JI, aki SB páciense).

„Nagyon érdekes az, hogy a gyógynövényes termékeket vagy teát veszek, akkor látom, le tudom bontani, hogy mennyi a hatóanyag, tehát a növény, a csomagolás, a munkadíj. Plusz ehhez jön az, hogy ott és akkor tudok kérdezni attól, aki készítette. Most nyilván, mindenre lehet azt mondani, hogy drága, meg nem tudom. De nekem az igenis szempont, hogy a megfázásos időszakban ne három meg még több ezer forintos gyógyszereket vegyek, amikor már kész a baj, hanem hogy tudatosan, gyógynövényekkel, például a gyömbéres tonikkal megelőzzem vagy már gyógyítsam akár a betegséget” (MA, aki HB vásárlója).

A megkérdezett gyógyítók gazdasági tevékenységének jellemzői az informalitás keretei között megvalósuló, egyéni stratégiák példái. Ketten közülük főállásban tevékenykednek; olyanok, akiknek teljes jövedelme e működésből származik és a „fehér gazdaságban” helyezhetőek el. Ők azok, akik szívesen fogadják a sajtó közeledését, mindkettejük az írott vagy elektronikus felületeken hirdeti magát, egyiküknél saját honlap is működik. A második kategóriát az a gyógyító képviseli, aki bár nagyon népszerű, egyáltalán nem hirdeti magát, hírneve kizárólag szóbeszéd alapján terjed. Masszóri szolgáltatásról számlát ad, de minden hónapban csak annyit, „...amennyi a minimumhoz kell, tudod” (SB). E „szürkegazdasági” attitűd mellett a „feketegazdaságot” az a gyógynövénygyűjtő képviseli, aki tevékenysége kizárólag jövedelemkiegészítést hoz a konyhára „legális” bevétele mellett; ő egyáltalán nem hirdeti magát. Portékáit nemcsak pénzért, hanem csere-alapként is értékesíti.

A „szürke”-, de különösen a „feketegazdasági” mező stratégiái beilleszthetők a második gazdaság fogalmába: „A második gazdaság az a szektor, amely magában foglal minden olyan termelő és

elosztó tevékenységet, amelyek a magánhaszon szerzésére irányulnak és sértik a fennálló jogrendet” (Grossman 1982:245). A második gazdaság szegmensébe tartozó gyógyító tevékenység olyan kommunikációt és érvényesülési stratégiákat kíván meg, amelyeket az egyének – legtöbbször esetben – maguk alakítanak ki.

A rendszerváltozás óta megjelent gyógynövényekre vonatkozó könyvek, folyóiratok – akár az előadásaival, könyveivel milliós népszerűsége szertevő Maria Trebenre gondolunk – hozzájárultak ahhoz, hogy a gyógynövények ismerete piacosítható tudásként jelenjen meg. Az internet térnyerésével pedig az online cikkek, írások, blogok, közösségi oldalak és webes kereskedelem biztosítják az információszerezést és az értékesítést, hozzásegítve a *homo oeconomicus* kibontakozását. A gyógynövények ismerete nemcsak teakeverékek készítéséhez használható: kiegészül krémek, olajok és szappanok készítésével. Ez utóbbiak összetétele rengetegféle lehet, lehetőséget adva a hagyományosan ismert gyógynövények (pl. körömvirág, kamilla stb.) mellett az újonnan divatba jött összetevők alkalmazásának (pl. aloe vera, levendula, kurkuma stb.).

Összegzés

Dolgozatom félig strukturált interjúk felidézésével nyújtott betekintést napjaink informális gyógyítóinak világába. A tanulmányban bemutatott elbeszélésekben a „népi” és az „alternatív” mező között kevésbé húzható meg éles határvonal: e tekintetben nem mutatkozott különbség az interjúalanyoknál semmilyen körülmény (pl. lakóhely, iskolai végzettség, életkor) vonatkozásában. A fogalmi keveredés mindegyik interjúalanynál megfigyelhető volt: a népi kultúra, a paraszti világ említése szerepel a megkérdezettek narratíváiban, előképként, a tudás megszerzésének forrásaként, igazodási pontként, mindamelllett a gyógyítás és gyógyulás mögötti gondolatiságot az alternatív orvosláshoz kapcsolható fogalmakkal írták le. E tapasztalatok tükrében az idézett narratívák a 'Complementary and Alternative Medicine' fogalmi körébe illeszthetőek. A kortárs „népi” orvoslás, a „népi”, mint referencia beilleszthető a CAM fogalomban gyűjtőterületként megjelölt alternatív mezőbe. Ide kapcsolható megállapítás szerint „a népi orvoslás magában foglalja a 'nem hivatalos egészségügyi meggyőződéseket és gyakorlatokat', amelyek nagymértékben (de nem kizárólagosan) támaszkodnak a szóhagyományra.

Ez az alternatív gyógyászat egyik szegmense, mely számos más forma, például a fitoterápia és az elme/testgyógyászat egyik fő forrása” (Hufford 1997:723).

A dolgozat címében szereplő informális jelző magában foglalja az egykori népi és a kortárs alternatív kategóriák fő jellemzőjét. A megkérdezettek számára azonos mértékben és intenzitásban hozzáférhetőek ugyanazok az információk és kulturális javak és ezek forgalmazására és a velük kapcsolatos narratívák megalkotására is azonos lehetőségük van – mindez változatos stratégiákat szül, melyeknek közös pontja az informalitás megbecsülése.

Forrás

11/1997. (V. 28.) NM rendelet a természetgyógyászati tevékenység gyakorlásának egyes kérdéseiről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700011.NM>

Felhasznált szakirodalom

- Albanese, Catherine L. 1992 The Magical Staff: Quantum Healing in the New Age. In James R. Lewis and Gordon J. Melton eds. *Perspectives on the New Age*. Albany, State University of New York Press, 68-84.
- Balázs Dorottya 2010 A népi gyógyítás és kutatásának néhány kérdése Siklód példáján. *Kaleidoscope* 1 (1):88-94. DOI 10.17107/KH.2010.1.90-95
- Bakx, Keith 1991 The 'eclipse' of folk medicine in western society. *Sociology of Health & Illness* 13 (1):20-38. DOI 10.1111/1467-9566.ep11340307
- Bishop, Felicity L. – Holmes, Michelle M. 2013 Mixed Methods in CAM Research: A Systematic Review of Studies Published in 2012 *Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine*, 1-12. November, 30, 2015. DOI 10.1155/2013/187365
- Dundes, Alan 1980 *Interpreting Folklore*. Bloomington, Indiana University Press.
- Garfinkel, Harold 1984 *Studies in Ethnomethodology*. Cambridge. Polity Press.
- Gémes Balázs 1979 A népi orvosláskutatás aktuális problémái Magyarországon. *Orvostörténeti Közlemények – Supplementum*, 11–12:15-33.
- Grossmann, Gregory 1982 The Second Economy of the USSR. In Tanzi, Vito ed. *The Underground Economy in the United States and Abroad*. Washington, Lexington Books, 245-269.
- Grynaeus Tamás – Hoppál Mihály – Nagy Ilona 1979 „Gyógyító”. In Ortutay Gyula főszerk. *Néprajzi Lexikon*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 362-365.
- Hoppál Mihály 1990 Népi gyógyítás. In Paládi-Kovács Attila – Dömötör Tekla – Hoppál Mihály szerk. *Magyar Néprajz VII*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 693-724.
- Hoppál Mihály – Törő László 1975 Népi gyógyítás Magyarországon. *Orvostörténeti Közlemények – Supplementum* 7–8: 13-127.
- Hufford, David, J. 1997 Folk medicine and health culture in contemporary society. *Primary Care: Clinics in Office Practice*, 24 (4):723-741. DOI 10.1016/S0095-4543(05)70307-9
- Keszeg Vilmos – Czégényi Dóra 2010 *A beteg ember. Betegségek, betegek és gyógyítók*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó.
- Koltay Erika 1993 Népi gyógyító specialisták vagy természetgyógyászok? In Romsics Imre szerk. *A másik ember. A fiatal Néprajzkutatók III. Konferenciájának előadásai*. Kalocsa, 53-64.
- Koltay Erika 2002 A természetgyógyászat és a népi orvoslás kapcsolata. In Barna Gábor – Kótyuk Erzsébet szerk. *Test, lélek, természet. Tanulmányok a népi orvoslás emlékeiből*. Szeged, SZTE Néprajzi Tanszék, 167-171.
- Melton, John Gordon 2016 New Age movement. In *Encyclopædia Britannica*. On-line: <https://www.britannica.com/topic/New-Age-movement> (2017.04.20)
- Nichol, James – Thompson, Elisabeth A. – Shaw, Alison 2011 Beliefs, Decision-Making, and Dialogue About Complementary and Alternative Medicine (CAM) Within Families Using CAM: A Qualitative Study. *Journal of Alternative and Complementary Medicine*, 17 (2):117-125. DOI 10.1089/acm.2010.0171
- Povedák István 2004 Népi kultúra vagy populáris kultúra? Birkózás a fogalmakkal. *Tiszatáj* 58 (8):84-88.
- Ribeaux, Peter – Spence, Martine. 2001. CAM evaluation: What are the research questions? *Complementary Therapies in Medicine*. 9 (3):188-193. DOI 10.1054/ctim.2001.0468
- Saks, Mike 2018 Complementary and alternative medicine. In *Encyclopædia Britannica*

- On-line: <https://www.britannica.com/science/complementary-and-alternative-medicine>. Accessed 6 April 2021.
- Tovey, Philip – Easthope, Gary – Adams, Jon eds. 2004 *Mainstreaming Complementary and Alternative Medicine: Studies in Social Context*. London, Routledge.
- Vámos Gabriella 2014 A népi orvoslás és az alternatív gyógymódok kapcsolata. *Kaleidoscope* (8):143-154. Aug. 2, 2015. DOI 10.17107/KH.2014.8.143-154